Význam religiozity a rodiny pri predchádzaní vzniku sociálno-patologických javov u mládeže

The importance of religion and family in preventing socio-pathological phenomens among youth

Abstrakt:

Príspevok sa venuje problematike prevencie vzniku sociálno-patologických javov u mládeže. Vyzdvihuje sa v ňom dôležitosť funkčnej a harmonickej rodiny pre správny vývin detí a mládeže. Zároveň akcentuje význam náboženských inštitúcií a ich pozitívneho vplyvu v zmysle sociálnej kontroly, opory a integrácie mládeže. V závere poukazuje na protektívny vplyv spolupôsobenia oboch sociálnych inštitúcií, rodiny a náboženstva. Spoločný efekt pôsobenia religiozity v rámci inštitúcií rodiny aj náboženstva má za následok mnohonásobné preventívne pôsobenie na mládež, čo dokazujú aj výskumné zistenia.

Kľúčové slová:

prevencia sociálno-patologických javov, mládež, rodina, náboženské inštitúcie, religiozita.

Úvod

Vznik občianskej spoločnosti koncom 18. storočia a industralizácia 19. storočia výrazne vplývali aj na spoločenské postavenie mladých ľudí. Bol potrebný vyšší počet odborne pripravených pracovných síl, následkom čoho sa čoraz viac predlžoval čas vzdelávania a odbornej prípravy mládeže. Uvedený proces vrcholí približne v druhej polovici 20. storočia. Expanzia vzdelávania má takto za výsledok predlženie mladosti a vytvorenie nového priestoru pre existenciu mládeže spojenú s významnými zmenami v spôsobe života. Mládež sa tak ocitá v zložitej situácii - musí sa vyrovnať s pluralistickou ponukou hodnotových orientácií, vzorcov správania a životných cieľov a dostáva sa zoči-voči rôznym sociálnym problémovým situáciám. Za týchto podmienok dochádza k mnohým psychickým problémom a zmenám v správaní, ktoré môžu prejsť až k odchýlkam a sociálne nežiaducim formám správania (porov. Ondrejkovič, 2009).

1 Rodina a religiozita

V snahe zabrániť vzniku sociálno-patologických javov u mládeže sa tvoria mnohé preventívne a podporné programy. Azda nikto však nepoprie, že základom prevencie sociálne nežiaducich foriem správania sa je harmonicky fungujúca rodina. Funkčná rodina a podporujúce rodinné prostredie dokáže v tomto citlivom období vývoja preukázať adolescentom takú pomoc a podporu, ktorá môže mať nesmierny význam pre jeho ďalší rozvoj.

Ďalší prvok, ktorý môže veľmi významne zintenzívniť preventívne pôsobenie je religiozita. J. Gartner a kol. (1991, in: Stríženec, 2000) analýzou 200 výskumov rôznych autorov preukázali, že **väčšia religiozita vedie okrem iného k nižšej frekvencii delikventných činov**. Empirické údaje vo všeobecnosti podporujú názor, že religiozita je protektívny faktor, konštatujú Lisa D. Pearce a Dana L. Haynie (2004). V súčasnom prehľade odbornej literatúry (Baier, Wright, 2001, in: Pearce, Haynie, 2004) nájdeme potvrdenie existencie záporného vzťahu medzi religiozitou a delikvenciou, kde sila uvedeného vzťahu variuje v závislosti od typu delikvencie a dimenzie religiozity. Taktiež štúdie realizované v religióznejších oblastiach USA preukázali silnejšie protektívne pôsobenie náboženstva (Stark 1996; Stark et al., 1982, in: Pearce, Haynie, 2004).

Záujem o vzťahy medzi religiozitou a sociálno-patologickými javmi, či kriminalitou má však dlhšiu históriu. Už Emil Durkheim (1951, in: Pearce, Haynie, 2004) poukázal na vplyv náboženstva, ako integrujúcej sily spoločnosti, ktorá podporuje sociálnu reguláciu a morálku spoločnosti. Podobne aj Richard J. Petts (2009) vychádzajúc z teórie kriminality Sampsona a Lauba (1993, 2005) poznamenáva, že vyššie pripútanie sa k sociálnym inštitúciám je spojené s nižšou mierou delikvencie. Z toho vyplýva, že rodina a religiozita majú významne ochranný vplyv voči delikventnému správaniu z dôvodu, že predstavujú dôležité zdroje sociálnej kontroly, sociálnej opory a integrácie.

Medzi dôležité výskumné projekty v tomto smere patrí *European Values Study*. Ide o medzinárodný porovnávací výskum hodnôt asi v 50 krajinách: okrem náboženských aj pracovných a rodinných, životných cieľov a preferencií, sociálnych problémov a voľného času. V Československu tento výskum vykonal Sociologický ústav Akadémie vied v roku 1991 na 3245 respondentoch (2109 z Českej republiky s 1136 zo Slovenska). Ďalšiu vlnu tohto výskumu vykonala Fakulta sociálních studií Masarykovej univerzity v roku 1999. Išlo o vzťah náboženstva a demografických i socioekonomických charakteristík, ako aj o náboženské predstavy a ich vplyv na sociálne, politické a morálne postoje a konanie (porov. Nešpor, Lužný, 2007).

Osobne som sa zúčastnil výskumu *Gott nach dem Kommunismus*, s podtitulom *Aufbruch,* na Teologickej fakulte vo Viedni, ktorého vedúcim bol prof. Paul Zulehner a ktorý bol financovaný z Renovabis v Nemecku. Išlo o výskum religiozity v 9 krajinách strednej a východnej Európy po páde komunizmu, najmä pokiaľ ide o sociálne postavenie, vplyv a orientáciu cirkvi, zvlášť katolíckej, keďže ona bola iniciátorkou výskumu.

Iné štúdie preverili vplyv rodinných charakteristík na vznik delikventnej dráhy, avšak menej známe je, že **rodina a náboženstvo** môžu spoluúčinkovať pri prevencii delikventného správania mládeže. Na túto otázku hľadal odpovede R. J. Petts (2009) vo svojej štúdii realizovanej na základe údajov z Národnej longitudinálnej štúdie mládeže v USA, ktorú v rámci nášho príspevku v krátkosti predstavíme. Táto štúdia mala za cieľ lepšie pochopiť, ktoré faktory utvárajú delikventnú dráhu počas adolescencie a akú úlohu môže rodina a náboženstvo v rámci prevencie delikvencie zaujať. Tri základné otázky, na ktoré uvedená štúdia hľadala odpovede boli nasledovné:

1. Ktoré modely delikventného správania sa vyskytujú u adolescentnej mládeže?
2. Ako môže rodina a religiozita ovplyvniť delikventnú dráhu adolescentných jednotlivcov?
3. Ako môžu rodinné a náboženské zmeny modifikovať delikventnú dráhu v adolescencii?

2 Teoretické východiská

Medzi rodinným a náboženským životom a delikvenciou môžeme pozorovať určitú súvislosť. Väčšia sociálna opora adolescentov zo strany rodičov a častejšia návštevnosť náboženských obradov môže pôsobiť ako preventívny faktor vzniku delikvencie. Taktiež, rodina a religiozita môže spolupôsobiť proti vzniku delikventného správania. Religiozita môže zlepšiť vzťahy medzi rodičmi a deťmi, eventuálne môže kompenzovať nedostatok sociálnej opory a kontroly v niektorých rodinách, redukujúc participáciu mládeže na delikventnom správaní. Navyše, rodinné a náboženské premeny môžu ovplyvniť v pozitívnom zmysle vznik delikventnej dráhy, prostredníctvom zvýšenia alebo zníženia sociálnej kontroly a integrácie jednotlivcov (Elder 1998; Sampson and Laub 2005, in: Petts, 2009).

Existuje množstvo výskumných štúdií týkajúcich sa rôznych delikventných modelov správania. Väčšina štúdií referuje o typickom modeli delikvencie mládeže. Delikvencia väčšinou začína počas adolescencie a postupne vymizne dosiahnutím dospelosti. Individuálne prípady sa však môžu významne líšiť od uvedeného modelu. Celkovo však výskumy delikvencie mládeže poukazujú na fakt, že úroveň delikvencie sa mení počas prechodu životnými etapami a zažívaním rôznych životných udalostí.

Štruktúra rodiny je jeden z faktorov, ktorý môže predikovať delikventné správanie. Rodičia hrajú rozhodujúcu úlohu v živote detí, vedú ich k základným postojom, normám a životným hodnotám, regulujú ich správanie a poskytujú emocionálnu, ale aj finančnú podporu (Demuth, Brown, 2004; McLanahan, Sandefur, 1994; Warr, 1993; in: Petts, 2009).

Náboženské inštitúcie vedú k sociálnej kontrole poskytovaním súboru noriem a návodov, ako aj prostredníctvom vedenia k spolupatričnosti k ostatným členom náboženskej komunity (Smith, 2003, in: Petts, 2009). Uvedená interakcia a kontrola môže pomôcť adolescentom žiť zmysluplný život, bez deštruktívneho životného štýlu (Johnson et al., 2001; Smith, 2003, in: Petts, 2009).

Vzhľadom k tomu, že inštitúcie rodiny a náboženstva sú v úzkom vzťahu (Thornton 1985, in: Petts, 2009), uvedené faktory môžu spoluúčinkovať na prevencii delikvencie. Religiózni rodičia môžu spôsobiť zvýšenie pravdepodobnosti, že sa ich deti začlenia do náboženskej komunity prostredníctvom náboženského učenia a angažovaním sa v rodičovských zvykoch, ktoré upevnia náboženské hodnoty, čím sa znižuje pravdepodobnosť, že mládež sa stane delikventnou (Bader, Desmond, 2003; Myers, 1996; Smith, 2003; in: Petts, 2009).

Životná dráha mládeže však nie je nemenná, rôzne životné udalosti a zmeny v rodinnom živote kontinuálne formujú životnú dráhu, ktorú jednotlivci nasledujú v priebehu svojho života (Elder, 1998, in: Petts, 2009). Medzi uvedené zmeny patrí napr. manželstvo, prehĺbenie spirituality, alebo opačne - nárast pohodlnosti a náboženskej ľahostajnosti. Toto všetko môže neskôr viesť k zvýšeniu, alebo zníženiu delikvencie.

3 Výsledky výskumu

Ako sme uviedli vyššie, zdrojom dát bola vzorka detí a mladých dospelých z Národnej longitudinálnej štúdie (NLSY79) realizovanej v USA, kde konečnú vzorku tvorilo 2472 respondentov, rozdelená do troch podskupín (10-14 r, 15-19 r, 20-25 r).

Prostredníctvom tejto výskumnej štúdie sa teda pozrieme, ako rôzne životné zmeny môžu pozitívne, alebo negatívne ovplyvniť prípadné delikventné správanie mládeže.

Ako základná výskumná metóda pre túto štúdiu, bola použitá metóda skupinovej analýzy (Jones, Nagin, Roeder, 2001; Nagin 1999, 2005, in: Petts, 2009). Prvá časť analýzy bola uskutočnená prostredníctvom modulu Proc TRAJ - softvérového programu SAS, druhá časť analýzy bola uskutočnená prostredníctvom multinominálnej logistickej regresie.

Ambíciou tejto štúdie bolo vysvetliť vzorec vzniku delikventného správania mládeže, s prihliadnutím na možný preventívny vplyv rodiny a náboženstva na uvedený jav. Celkovo výsledky štúdie preukázali, že **rodina a náboženstvo môžu byť dôležitým zdrojom spoločenskej kontroly**, ktoré do istej miery dokážu predpovedať a zároveň neustále tvarovať delikventnú dráhu mládeže počas života.

Výsledky preukázali, že až 60% respondentov sa umiestnilo v skupine **nízko delikventnej mládeže** (Graf 1). Zaujímavé bolo zistenie, že 40% mládeže je delikventná len počas obdobia adolescencie, čiže prechodom do dospelosti delikventné správanie u nich postupne vymizne. V uvedenej skupine sa profilovali dve podskupiny – **raná adolescentná delikvencia** (33%) a **neskorá adolescentná delikvencia** (7%). Delikvencia má v oboch skupinách podobný charakter, pričom v prvej skupine delikventné správanie dosahuje najvyšší priemerný stupeň v 10-13 rokoch, v druhej skupine podobne, len o štyri roky neskôr, vo veku 14-17 rokov. Celková delikvencia je však vyššia v prvej skupine, ako v druhej. Všetky skupiny po veku 25 rokov upúšťajú od delikvencie. Prekvapujúcim bol výsledok, že sa nepreukázala prítomnosť pretrvávajúcej delikvencie po dosiahnutí mladej dospelosti.

Graf 1 Modely delikventného správania

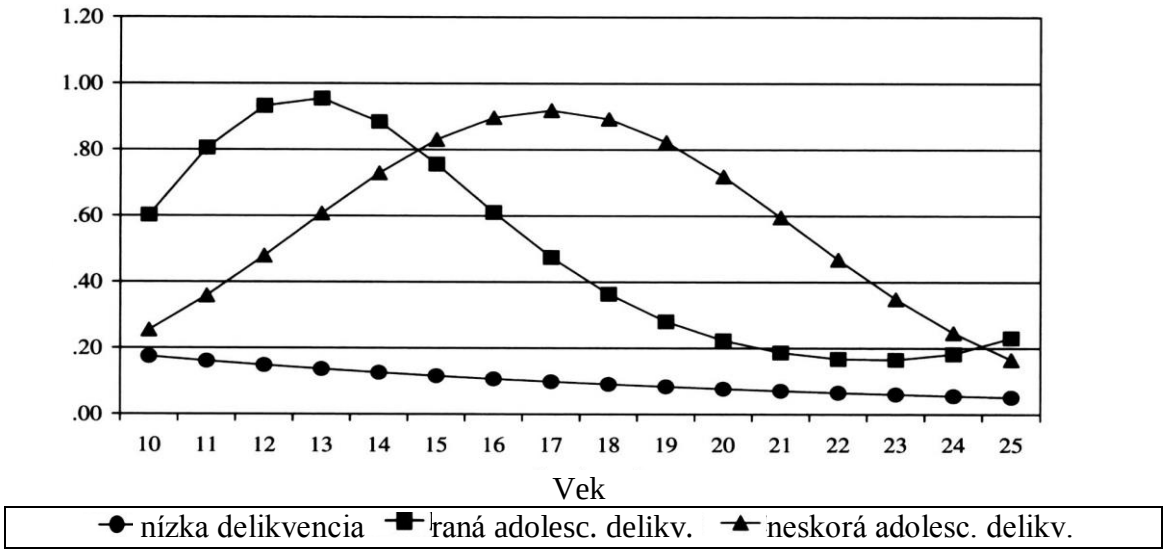

Zdroj: PETTS, R. J. Family and Religious Characteristics' Influence on Delinquency Trajectories from Adolescence to Young Adulthood [online]. In *American Sociological Review.* 2009. [cit. 15-11-2011]. Dostupné na internete: < http://search.proquest.com/docview/218833839/fulltext?accountid=59680>.

Najdôležitejším príspevkom tejto štúdie bolo zistenie, že **rodina a religiozita môžu mať významný protektívny vplyv na vznik delikventného správania mládeže**. Potvrdilo sa, že **rodinná štruktúra** a rodinné zvyky a činnosti sú dôležitým prediktorom delikventnej dráhy. Počas adolescencie si mládež začína hľadať svoju

identitu a snaží sa presadiť svoju slobodu. Preto rodičia hrajú kľúčovú úlohu vo výchove, predovšetkým prostredníctvom sociálnej kontroly a poskytovaním sociálnej opory pre mládež. Úplné rodiny dokážu túto úlohu plniť samozrejme lepšie, ako rodiny jednorodičovské, po rozvode, či po vstupe rodičov do nových vzťahov. V každom prípade rodičia, ktorý poskytujú deťom lásku, podporu a pomoc, lepšiu komunikáciu vo vnútri rodiny, účasť na spoločných rodinných aktivitách a určujú pevné pravidlá v rodine, dokážu efektívnejšie chrániť svoje deti od vzniku delikventného správania.

Tabuľka 1 ukazuje vzťahy medzi rodinnými a náboženskými charakteristikami a delikvenciou. Mladí, ktorí žijú s nevlastnými rodičmi, dvakrát častejšie nastúpia na dráhu neskorej delikvencie (ako nízkej delikvencie), v porovnaní s mládežou, ktorá žije s biologickými rodičmi. Navyše, mladí, ktorí žijú len s jedným rodičom, o 34% častejšie nasledujú dráhu ranej delikvencie a o 46% častejšie neskorú delikvenciu (ako nízku delikvenciu), v porovnaní s mladými, ktorí žijú s dvoma rodičmi. Uvedené výsledky podporujú hypotézu, že mladí žijúci s dvoma rodičmi sa stanú menej pravdepodobne delikventnými.

Taktiež sa potvrdilo, že rodinné procesy a vzťahy sú asociované s delikventným správaním. Mladí, ktorí majú väčšie konflikty s rodičmi, omnoho častejšie sa dopúšťajú ranej delikvencie, ako mladí, ktorí majú menej konfliktov s rodičmi. Nachádzame tu aj určitú podporu názoru, že u mladých, ktorí majú vyššie vzdelaných rodičov, ktorí určujú prísnejšie pravidlá správania pre svoje deti, je nižšia pravdepodobnosť výskytu ranej delikvencie (v porovnaní s nízkou delikvenciou).

Tabuľka 1 Miera pravdepodobnosti vstupu na delikventnú dráhu

	raná delikv.	neskorá delikv.
Rodinné charakteristiky		
Rodina s nevlastnými rodičmi	1,14	**2,04****
Jednorodičovská rodina	**1,34****	**1,46**
Konflikty (medzi rodičom a dieťaťom)	**1,40*****	1,29
Vzdelanosť rodičov	**,95***	1,05
Interakcie		
Religiózne rodinné prostredie ↔ rodičovská náklonnosť	1	**,95***
Náboženská participácia ↔ jednorodičovská rodina	0,91	**,80***

Na porovnávanie skupín bola použitá nízka úroveň delikvencie.
Zdroj: PETTS, R. J. Family and Religious Characteristics' Influence on Delinquency Trajectories from Adolescence to Young Adulthood [online]. In *American Sociological Review*. 2009. [cit. 15-11-2011]. Dostupné na internete: < http://search.proquest.com/docview/218833839/fulltext?accountid=59680>.

Výsledky štúdie skonštatovali rovnako významné zistenie, že **rodina a religiozita spolupracujú na prevencii delikvencie v dvoch oblastiach**. Po prvé, kombinácia religiozity a rodičovskej podpory, môže pomôcť mládeži poskytovaním adekvátnej sociálnej opory v tomto, veľmi často náročnom životnom období adolescencie, ako aj v neskoršom období života. Po druhé, je veľmi dôležité, že sociálna integrácia a kontrola, ktorú náboženské inštitúcie poskytujú, môže kompenzovať a nahrádzať pre mládež nedostatok uvedenej opory poskytovanej vo vnútri niektorých rodín.

Rodičovská starostlivosť v religióznych rodinách redukuje pravdepodobnosť nasledovania delikventnej dráhy v neskoršej adolescencii v porovnaní s ranou delikvenciou. Religiózni rodičia kladú väčší dôraz na rodinné vzťahy, ako nereligiózni rodičia a poskytovaním sociálnej kontroly a integrácie, môžu preukázať dlhodobé preventívne účinky na delikvenciu mládeže. Uvedené výsledky potvrdzujú, že rodičovská opora môže poskytovať ešte dlhodobejšiu ochranu pred delikvenciou, keď k nej dochádza v kontexte religióznej rodiny.

Religiozita môže vystupovať ako tlmič napätia, asociovanej so životom v jednorodičovskej rodine. To znamená, že náboženská participácia predstavuje silnejšiu ochranu pred neskorou delikvenciou, najmä ak ide o mládež žijúcu s jedným rodičom. Mladí v jednorodičovských rodinách môžu v náboženských inštitúciách nájsť kompenzáciu opory a sociálnej kontroly, ktorá chýba v ich vlastných rodinách. Títo mladí môžu nadobudnúť nové sociálne vzťahy v uvedených náboženských inštitúciách. Ak aj kamaráti mladých z jednorodičovských rodín navštevujú tie isté náboženské inštitúcie, je vyššia pravdepodobnosť prevencie neskorej delikvencie. Získavajú tak oporu od týchto priateľov v rámci náboženskej komunity, ktorá kompenzuje horšie sociálne vzťahy v rámci jednorodičovskej rodiny a predstavuje tak prevenciu delikvencie tejto mládeže. Taktiež sa potvrdilo, že nízko delikventná mládež menej pravdepodobne využíva partnerské spolubývanie (kohabitácia), ako mládež s ranou alebo neskorou formou delikvencie.

Ukázalo sa, že rôzne **životné udalosti, rodinné zmeny či náboženská ľahostajnosť, môžu rozličným spôsobom ovplyvniť ďalšie smerovanie jednotlivca v živote (**tabuľka 2). Počas adolescencie môže rozvod, či opakovaný sobáš rodičov mať negatívny účinok na dieťa, oslabením sociálnych zväzkov, znížením sociálnej kontroly a môže tak viesť k delikventnému správaniu dieťaťa. Na druhej strane zvýšenie sociálnej opory a kontroly, ktorú mládež neskôr zažije v partnerstve, môže viesť po sobáši k odklonu od delikventného správania, avšak len v prípade nízkej a ranej delikvencie.

Tabuľka 2 Vplyv rodinných zmien a náboženskej ľahostajnosti na modely delikvencie

	nízka delikv.	**raná delikv.**	**neskorá delikv.**
Rodinné charakteristiky			
Zmeny v rodine (rozvod, opak. sobáš rodičov)	0,17	**0,20*** **	– 0,32
Manželstvo	**– 1,16** **	**– 0,72** **	0,08
Náboženské charakteristiky			
Náboženská participácia	**– 0,4**	0,00	**– 0,15** **
Náboženská ľahostajnosť	**0,25***	0,04	– 0,07

Zdroj: PETTS, R. J. Family and Religious Characteristics' Influence on Delinquency Trajectories from Adolescence to Young Adulthood [online]. In *American Sociological Review*. 2009. [cit. 15-11-2011]. Dostupné na internete: < http://search.proquest.com/docview/218833839/fulltext?accountid=59680>.

Tabuľka 2 ukazuje, že náboženská ľahostajnosť môže mať v neskoršom období vplyv na delikvenciu. Náboženská participácia počas adolescencie a mladej dospelosti môže poskytnúť mladým väčšiu sociálnu kontrolu a oporu, vedúce k nižšej delikvencii. Avšak náboženská ľahostajnosť môže byť asociovaná so zvýšením delikvencie v kategórii nízkej delikvencie. Znamená to, že náboženská ľahostajnosť môže zvýšiť

náchylnosť k delikventnému správaniu v dôsledku dočasne zníženej opory náboženskej komunity.

Graf 2 Zmena delikventného správania v dôsledku zmien v rodine (skupina ranných adolescentov).

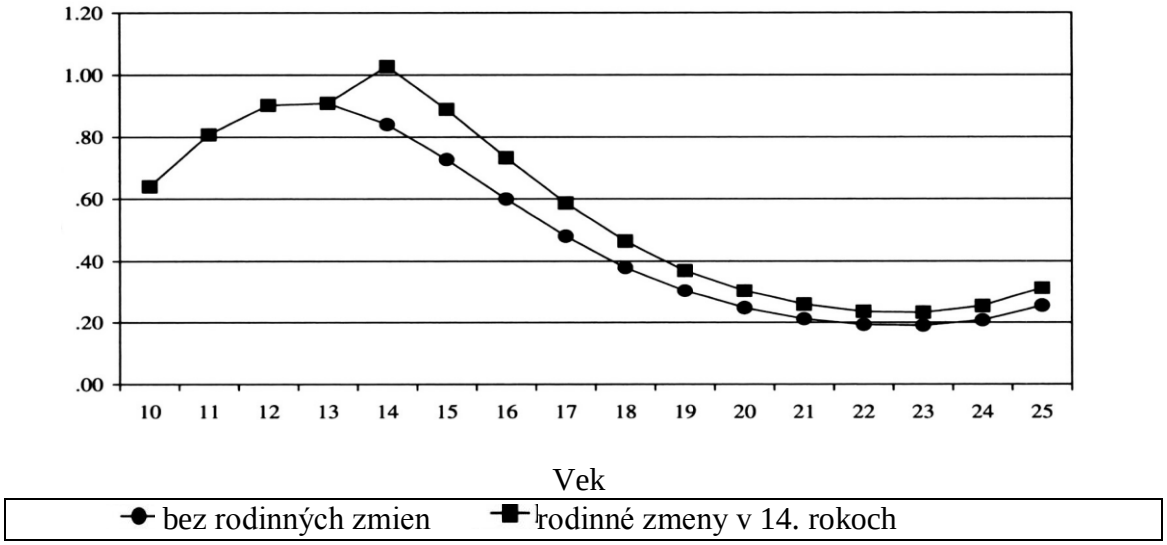

Zdroj: PETTS, R. J. Family and Religious Characteristics' Influence on Delinquency Trajectories from Adolescence to Young Adulthood [online]. In *American Sociological Review.* 2009. [cit. 15-11-2011]. Dostupné na internete: < http://search.proquest.com/docview/218833839/fulltext?accountid=59680>.

Graf 2 ukazuje komparáciu skupiny mladých, ktorí žili v pôvodnej rodine počas adolescencie s mladými, ktorí získali alebo stratili rodičov v 14. rokoch. Znova sa potvrdzuje vyššia delikvencia mladých, v spojitosti so závažnými zmenami v rodine. Predstavuje to dôkaz, že rodinné zmeny môžu vyvolať stresy, ktoré dočasne znižujú sociálnu kontrolu a oporu, zvyšujúc tak účasť mladých na delikventnom správaní.

Záver

Záverom môžeme zhrnúť, že uvedená rozsiahla analýza nám dovolila nahliadnuť do oblasti rôznorodých vplyvov, ktoré môžu spôsobiť, alebo naopak zabrániť vzniku delikventného správania mládeže. Rôzne životné okolnosti a zmeny môžu rôznym spôsobom ovplyvniť vznik uvedeného javu. Táto štúdia poukázala na dlhodobé pozitívne konzekvencie spolupôsobenia rodinného a náboženského prostredia, počas adolescencie ale aj v neskoršom veku, vo vzťahu k vzniku delikvencie. Preto je veľmi dôležité zdôrazniť religiózne postoje a správanie v kontexte rodín, z dôvodu, že religiozita môže významne zvýšiť pozitívny efekt rodičovských výchovných vplyvov, navyše náboženská participácia môže kompenzovať niektoré nedostatky rodín vo vzťahu k poskytovaniu sociálnej opory a kontroly mládeži.

Použitá literatúra:

ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Sociálna patológia.* Bratislava : VEDA, 2009. 577 s. ISBN 978-80-224-1074-8.

NEŠPOR, Z. - LUŽNÝ, D. *Sociologie náboženství.* Praha : Portál 2007. 232 s. ISBN 978-80-7367-251-5.
PEARCE, L. D., HAYNIE, D. L. Intergenerational Religious Dynamics and Adolescent Delinquency [online]. In *Social Forces*, 2004. [cit. 15-11-2011]. Dostupné na internete: <http://web.ebscohost.com/ehost/delivery?sid=1c39f708-de30-4624-ab84-47e327c37de4%40sessionmgr113&vid=2&hid=113>.
PETTS, R. J. Family and Religious Characteristics' Influence on Delinquency Trajectories from Adolescence to Young Adulthood [online]. In *American Sociological Review*. 2009. [cit. 15-11-2011]. Dostupné na internete: < http://search.proquest.com/docview/218833839/fulltext?accountid=59680>.
STRÍŽENEC, M. Religiozita a zdravie. In *Nová evanjelizácia : zborník sympózia s medzinárodnou účasťou konanej v dňoch 9. - 11. novembra 2000 vo Svite*. Editor CSONTOS, L. Bratislava : Dobrá kniha, 2000. s. 134-140. ISBN 80-7141-307-0.

Kontakt:
Anton Fabian, Beáta Kubušová
Katedra sociálnej práce
Filozofická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Slovenská republika
Email: fabian.anton@rimkat.sk, beakubusova@netkosice.sk